RODINA, ŠKOLA A JEJICH VLIV NA VOLBU POVOLÁNÍ DOSPÍVAJÍCÍCH ŽÁKŮ

Konceptuální rámec a návrh výzkumného designu

PhDr. Petr Hlaďo

Kvalitativní výzkum: „Volba povolání žáků základních škol v kontextu rodiny“

- výzkumy ukazují, že jsou **žáci při formování profesních cílů a rozhodování o volbě studia signifikantně více závislí na svých rodičích, než na učitelích, poradenských pracovnících, vrstevnících a dalších vzorech**

Čím rodina volbu povolání žáků základních škol ovlivňuje?

- významnou roli hraje **socioekonomický status rodiny** a její **kulturní kapitál**, **vykonávané povolání** a dosažená úroveň **vzdělání rodičů**
- na rozhodování žáků dále působí **rodinné prostředí**, ve kterém vyrůstají, **styly výchovy** a celková úroveň rodinné výchovy
- rodiče jako každodenní vzory předávají svým potomkům kulturní vzorce, postoje k práci a jednotlivým povoláním, sdělují jim svá očekávání a představy o jejich profesní budoucnosti
- dospívající žáci se učí také z chování rodičů při práci a z toho, jakým způsobem o práci mluví

Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je ***hlouběji proniknout do procesu volby povolání***, kterým musejí projít žáci na konci základní školy:

(1) porozumět, jak volbu povolání vnímají a prožívají dospívající na straně jedné a rodiče na straně druhé
(2) pochopit klíčové problémy, které se mohou při cestě za tímto životním rozhodnutím objevit
(3) stanovit dílčí etapy rozhodovacího procesu a definovat jejich hlavní úkoly
(4) popsat rozhodovací strategie dospívajících a rodičů při volbě povolání
(5) nalézt odpověď na otázku, které faktory rozhodování o volbě povolání ovlivňují a nalézt příčiny těchto vliv
(6) zjistit, jakou úlohu hraje při volbě povolání základní škola a jakou pomoc od ní dospívající a rodiče očekávají

Co znamená pojem volba povolání?

- **rozhodování o konkrétním povolání**, které by dotyčný jednotlivec chtěl v budoucnu vykonávat
- **hledání konkrétního studijního či učebního oboru**
- **výběr střední školy v posledním ročníku základní školy**

Volba povolání a období dospívání

- k prvnímu rozhodování dochází u českých žáků v **nelehké době dospívání**, obvykle ve věku 14–15 let (9. ročník základní školy)
- odborníci se shodují, že mnozí **dospívající ještě nejsou pro zodpovědnou volbu povolání dostatečně zralí**
- žákům často chybí objektivní stupeň **sebepoznání**
- výzkumy poukazují na značnou **proměnlivost motivačních struktur** dospívajících, **nestálé sebehodnocení** a nerovnoměrnou, mnohdy **povrchní informovanost o světě práce a povolání**
- dospívající často mění svou orientaci i rozhodnutí
- náročnost volby povolání je zřejmě jednou z příčin, proč před ní žáci **vyhledávají rady a pomoc ve svém okolí**

Kde získávají čeští žáci informace a rady důležité pro volbu povolání?

(zdroj Národní ústav odborného vzdělávání, 2003)

- **rady, doporučení a příklad rodičů** (78 %)
- **dny otevřených dveří na školách** (52 %)
- **doporučení a příklad příbuzných a přátel** (50 %)
- **využívání internetu** (43 %)
- **výchovný poradce** (42,6 %)
- **tištěné a propagační materiály** (41 %)
- **informace získané na úřadu práce** (34 %)
- **pedagogicko-psychologická poradna** (11 %)
- **školní psycholog** (v době realizace výzkumu nebyl školní psycholog na základních školách příliš rozšířen)

Výzkumná otázka

„Jak chápou, prožívají a řeší dospívající a jejich rodiče volbu povolání na konci základní školy?“

Dílčí výzkumné otázky (vztahující se k dospívajícím):

- Kdy se začínají dospívající zabývat otázkami volby povolání?
- O čem dospívající přemýšlejí vzhledem ke své profesní budoucnosti?
- Jaký význam připisují dospívající volbě povolání na konci základní školy?
- Chápou dospívající volbu povolání jako svůj vlastní úkol?
- Jak dospívající prožívají volbu povolání a co jim činí největší potíže?
- Jaké jsou dílčí etapy rozhodovacího procesu volby povolání a jejich hlavní úkoly?
- Podle čeho se dospívající při volbě povolání rozhodují a jaké strategie volí?
- Které faktory jejich rozhodování nejvíce ovlivňují a proč?
- Jaké informační zdroje dospívající při volbě povolání využívají?

Dílčí výzkumné otázky (vztahující se k rodičům):

- Kdy se začínají rodiče zabývat otázkami volby povolání svých dětí?
- Jaké jsou představy rodičů o profesní budoucnosti dětí a co je formuje?
- Jaký význam připisují rodiče aktu volby povolání na konci základní školy?
- V čem rodiče vidí svoji roli při volbě povolání?
- Jak rodiče prožívají volbu povolání a co jim činí největší potíže?
- Jak skutečně rodiče přistupují k volbě povolání a jaké strategie volí?
- Čím rodiče pomáhají při volbě povolání svým dětem?
- Jaké informační zdroje rodiče při volbě povolání využívají?

Základní informace o výzkumu

- metodologie založená na **kvalitativním přístupu**
- design **případové studie**
- **longitudinální charakter** výzkumu

Použité metody

- **hloubkové rozhovory** se žáky, rodiči a doplňkově s třídním učitelem žáka, výchovným poradcem a/nebo školním psychologem
- **anamnéza žáka a rodiny**
- **studium dokumentů** (vysvědčení, přihláška na SŠ, výtvory žáka)
- **standardizované psychologické testy** zaměřené na posouzení intelektu a osobnosti žáka, zájmové zaměření, sebepojetí školní úspěšnosti a identifikaci rodinného systému

Analýza dat

- **postupy zakotvené teorie** podle Strausse a Corbinové *(viz Strauss a Corbinová, 1999)*
- počáteční analýza nestrukturovaného kvalitativního materiálu bude provedena **technikou otevřeného kódování**, přičemž zakódovaná data budou postupně strukturována do **kategoriálních systémů**
- na první analytickou fázi otevřeného kódování naváže kódování **axiální** a **selektivní**
- průběhu **axiálního kódování** výzkumník uvažuje příčiny a důsledky, podmínky a interakce, strategie a procesy a tvoří tak „osy“ propojující jednotlivé kategorie vzniklé otevřeným kódováním; pro formulování vztahů bude využito *paradigmatického modelu*: (A) **příčinné podmínky** → (B) **jev** → (C) **kontext** → (D) **intervenující podmínky** → (E) **strategie jednání a interakce** → (F) **následky**
- ve fázi selektivního kódování bude vybrána jedna **klíčová kategorie** *(centrální kategorie)*, která se stane ústředním bodem vznikající teorie a ke které budou vztaženy všechny kategorie ostatní

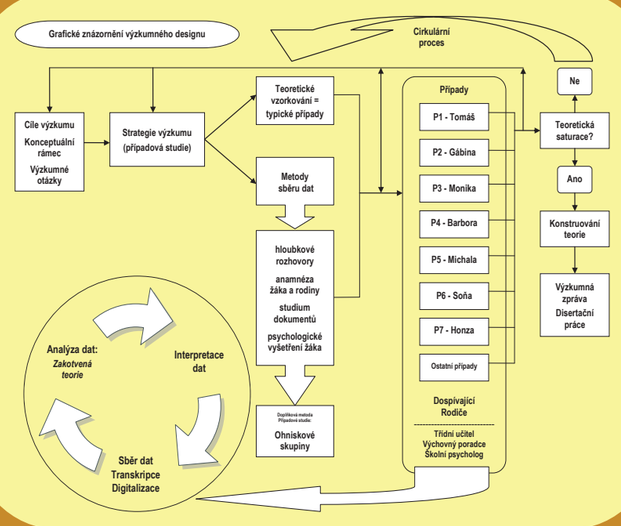

Kritéria kvality výzkumu

- při zajištění kvality výzkumu se budeme přidržovat konceptu Lincolna a Guby *(viz Hendl, 2005, s. 338–340)*

Kritéria validity:

- *dlouhodobost studie* (longitudinální charakter)
- *členské ověřování* (závěry výzkumu budou ověřovány přímo u členů zkoumané skupiny)
- *audit kolegů* (posouzení závěrů výzkumu skupinou zkušených expertů nezávisle na sobě)
- pečlivý *výběr účastníků výzkumu* a jejich zdůvodnění
- *deník výzkumníka*
- využívání *přímých citací*
- *triangulace*

Kritéria pro zajištění **reliability** výzkumu:

- *konzistence otázek*
- přesný *přepis nahrávek rozhovorů* a jejich uchování
- *konzistence při kódování*

ŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ A KARIÉROVÉ PORADENSTVÍ

- škola systematickým působením u žáků formuje **postoje k práci**, **profesím** a **zodpovědné volbě povolání**
- pomáhá žákům s **utvářením reálného profesního cíle a perspektivy**
- vybavuje je **kompetencemi potřebnými pro sebepoznávání** a **informacemi o světě práce**

- hlavním cílem ***školního vzdělávání*** je vybavit žáky kompetencemi pro to, aby dokázali efektivně využít všech dostupných informací, poradenských služeb a dalších zdrojů a aby se podle nich naučili samostatně a zodpovědně rozhodovat
- hlavním cílem ***poradenských činností*** je poskytování individuální pomoci žákovi a jeho rodičům při konkrétním rozhodování o volbě povolání

Příprava žáků na volbu povolání ve vyučování základních škol

- na českých základních školách se přípravě na volbu povolání věnuje samostatný **tematický okruh Svět práce** (součást *vzdělávací oblasti Člověk a svět práce Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*)
- tematický okruh Svět práce přináší žákům ***komplexní informace z oblasti světa práce***
- kromě získávání znalostí je pozornost zaměřena na ***sebepoznávání***, ***utváření a rozvíjení praktických dovedností*** a žádoucích ***osobních vlastností žáků***
- tematický okruh Svět práce dále rozvíjí ***komunikační dovednosti žáků***, upevňuje ***schopnost autoprezentace potenciálním zaměstnavatelům***, ***zvyšuje kulturu osobního projevu*** atd.

Kariérové poradenství

- v působnosti *resortu školství* poskytují kariérové poradenství **pedagogicko-psychologické poradny**, **speciálně pedagogická centra** a **poradenští pracovníci působící přímo na základních školách**
- na školním poradenství se podílejí **výchovný poradce** a na vybraných školách **školní psycholog**; dále na něm spolupracují **třídní učitelé** a **učitelé jednotlivých vyučovacích předmětů** (převážně výchovného charakteru) a **vedení škol**

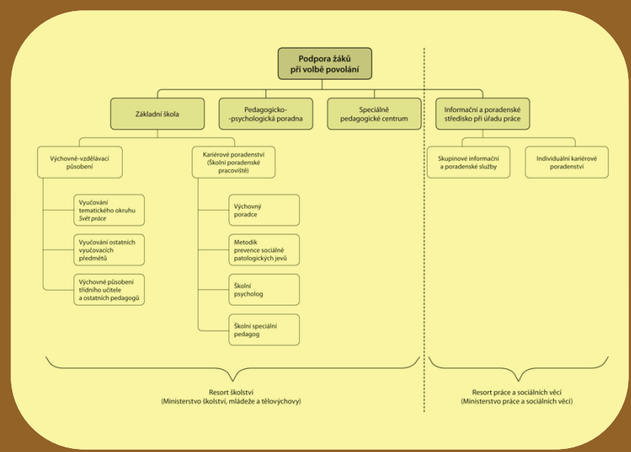

Tematický okruh Svět práce
(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání)

Očekávané výstupy

žák

- ***orientuje se v pracovních činnostech vybraných profesí***
- ***posoudí své možnosti při rozhodování o volbě vhodného povolání a profesní přípravy***
- ***využije profesní informace a poradenské služby pro výběr vhodného vzdělávání***

Učivo

- **trh práce** – povolání lidí, druhy pracovišť, pracovních prostředků, pracovních objektů, charakter a druhy pracovních činností; požadavky kvalifikační, zdravotní a osobnostní; rovnost příležitostí na trhu práce
- **volba profesní orientace** – základní principy; sebepoznávání: osobní zájmy a cíle, tělesný a zdravotní stav, osobní vlastnosti a schopnosti, sebehodnocení, vlivy na volbu profesní orientace; informační základna pro volbu povolání, práce s profesními informacemi a využívání poradenských služeb
- **možnosti vzdělávání** – náplň učebních a studijních oborů, přijímací řízení, informace a poradenské služby
- **zaměstnání** – pracovní příležitosti v obci (regionu), způsoby hledání zaměstnání, psaní životopisu, pohovor u zaměstnavatele, problémy nezaměstnanosti, úřady práce; práva a povinnosti zaměstnanců a zaměstnavatelů
- **podnikání** – druhy a struktura organizací, nejčastější formy podnikání, drobné a soukromé podnikání

POUŽITÁ LITERATURA

1. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
2. HOŘÁNKOVÁ, V., et al. *Metodická příručka poradce pro volbu povolání*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-21-4.
3. JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J. 1995. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením.* Praha : VÚP, 1995. ISBN 80-87000-02-1.
4. NÁRODNÍ ÚSTAV ODBORNÉHO VZDĚLÁVÁNÍ (2003). *Výzkum služeb kariérového poradenství a potřeb jeho klientů na základních a středních školách v ČR : souhrnná zpráva*. Praha : NÚOV, 2003.
5. STRÁDAL, J., NOUZOVÁ, Z. 1995. *Příprava žáků pro profesní orientaci : metodická příručka pro učitele základních škol.* Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-20-6.
6. STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
7. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K., et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Kontakt:

PhDr. Petr Hlaďo
Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity
Katedra technické a informační výchovy
Poříčí 31, 603 00 Brno
e-mail: hlado@ped.muni.cz

Poster vznikl jako výsledek řešení projektu číslo *MUNI/41/037/2008 Volba povolání dospívajících v kontextu rodiny* financovaného v r. 2008 Pedagogickou fakultou MU

Petr Hlaďo, Masarykova univerzita © 2008